

ÂŞIKÎ VE MAKTEL-İ HÜSEYİN'İ

Özlem DEMİREL*

Özet

Âşıkî'nin Maktel-i Hüseyin'i eksenine oturtulan bu çalışmada, Türk Edebiyatında Maktel-i Hüseyinler ve bunlar üzerine yapılan çalışmalardan bahsedildikten sonra, Âşıkî'nin makteli ele alınarak, eserin nüshası, konusu, özeti ve şairi üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın amacı, Eski Anadolu Türkçesi'nin son dönemlerine ait olan Âşıkî'nin Maktel-i Hüseyin'inin tanıtılarak, makteller konusunda yapılan araştırmalara katkıda bulunabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Maktel-i Hüseyin, Âşıkî, Eski Anadolu Türkçesi.

AŞIKİ AND HİS MAKTEL-İ HÜSEYN

Abstract

In this study which is put into the orbit of Aşıkî's Makdel-i Huseyn after talking about the studys on Makdel-i Huseyn in Turkish Litarature by handling Asıkî's Makdel-i Huseyn the focus was on the work's copy, subject, summary and the poet.

The aim of this study is to contribute to the studys upon maktels by introducing of Asıkî's Makdel-i Huseyn which belongs to the last period of Old Anatolian Turkish

Key Words: Maktel-i Huseyn, Âsiki, Old Anatolian Turkish.

Kerbela olayı önceleri tarih, ahbâr, ensâb gibi kitaplarda bir bölüm halinde yer alırken, daha sonra müstakil kitaplar yazılmaya başlanmış¹ ve bu olayı işleyen eserler Maktel-i Hüseyin olarak adlandırılmıştır.² 10 Muharrem 61/10 Ekim 680'de gerçekleşmiş olan Kerbelâ olayının ardından duyulan acı, Hz. Hüseyin ve Ehl-i beyte yapılanlar karşısında hissedilen üzüntü, yeni bir türün doğmasına sebep olmuştur. Bu nedenle Maktel-i Hüseyinler, sade bir dille halk için yazılan ve halka okunan, kimi zaman da destansı nitelikler taşıyan eserlerdir.

Bu çalışmanın esas konusunu oluşturan Âşıkî'nin Maktel-i Hüseyin'inin incelenmesine geçilmeden önce, Türk edebiyatında yer alan maktellerden ve bunlar üzerine yapılmış olan çalışmalardan kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

1. TÜRK EDEBİYATINDA MAKTEL-İ HÜSEYİNLER

Öncelikle Arap ve Fars edebiyatlarında olmak üzere Türk edebiyatında da birçok Maktel-i Hüseyin kaleme alınmıştır. Türk edebiyatında bilinen en eski maktel, Kastamonulu Şâzî'nin Dâstân-ı Maktel-i Hüseyin'idir (763/1361-62). Fuzûlî'nin Hadikatü's-Sü'eda'sı ise, bu edebî nev'in Türk dilinde vücuda getirilmiş mükemmel örneklerindedir.³ Hacı Nureddin Efendi'nin Maktel-i Hüseyin'i, 940/1533-34'te telif edilmiş manzum bir eser olup, kahramanlık ifade eden mısralarıyla çok sevilmiş ve yedi defa basılmıştır.⁴ Lamîî Çelebi Mahmûd b. Osman-ı Bursavî (876-938/1472-1532)'nin Maktel-i İmâm Hüseyin'inin ise bilinen on bir nüshası vardır.

Makteller hakkında bilinen ilk ilmî çalışma, Anadolu Türk Edebiyatında Maktel-i Hüseyinler adıyla Abdulkadir Karahan'ın hazırladığı mezuniyet tezidir.⁵ Makteller konusunda başvurulabilecek ciddi ve önemli bir çalışma ise, Fuzûlî'nin Hadikatü's-Sü'eda'sı üzerinde Şeyma Güngör'ün hazırladığı doktora tezidir.⁶ Bu çalışma daha sonra kitap olarak da basılmıştır.⁷ Kastamonulu

¹ Şeyma Güngör, "Maktel-i Hüseyin", *DİA*, C. XXVII, İstanbul 2001, s.456.

² *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1972, s. 278.

³ M. Fuad Köprülü, "Fuzûlî", *İslâm Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1964, C. IV, s. 699.

⁴ Şeyma Güngör, *Hadikatü's Sü'eda*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s.XXVIII.

⁵ Abdulkadir Karahan, *Anadolu Türk Edebiyatında Maktel-i Hüseyinler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, 1934.

⁶ Şeyma Güngör Taşçıoğlu, *Fuzûlî'nin Hadikatü's Sü'eda'sı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Doktora Tezi, 1985.

⁷ Şeyma Güngör, *Hadikatü's Sü'eda*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

Şâzî'nin Dâstân-ı Maktel-i Hüseyin'i üzerinde önce Dursun Boztosun⁸, daha sonra ise Yaşar Türkay⁹ mezuniyet tezi, Nurcan Öznal Güder ise doktora tezi¹⁰ hazırlamışlardır. Lamîî Çelebi'nin Kitâb-ı Maktel-i Âl-i Resûl'u ise, İbrahim Boğalı tarafından mezuniyet tezi¹¹, Harun Arslan tarafından da yüksek lisans tezi¹² olarak çalışılmıştır.

2. ÂŞIKÎ ve MAKTEL-İ HÜSEYİN'İ

2.1. Nüshanın Tanıtımı

Tek nüsha olan Âşıkî'nin Maktel-i Hüseyin'i Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Yz. A 84/1 arşiv numarasında kayıtlıdır. Mukavva ciltli, cilt kapakları kağıtla kaplı ve sırtı siyah meşin olan eser, taç fligranlı kağıda nesihle ve harekeli olarak yazılmıştır. Eserin birçok sayfasında nem lekeleri mevcuttur. Eserin dış boyutu, 204x143 mm, iç boyutu ise 170x105 mm'dir.

Baş kısmı eksik olan eser, mesnevi nazım şekliyle ve aruzun "Fâilâtün-Fâilâtün-Fâilün" vezniyle yazılmıştır. On meclisten oluşan maktelde, üçüncü, sekizinci, dokuzuncu ve onuncu meclisler isimleriyle belirtilirken diğer meclislerin başlıkları gösterilmemiştir.

Tamamı 70 varak olan eser, *Atdı suya gevdesini batmadı / Gevdesini su aluban gitmedi (2a/1)* beyitiyle başlayarak, 1160/ 1747- 48 tarihine işaret eden; "Temmetü'l kitâb bi avnillahi'l meliki'l vehhâb sene sittîn ve mie ve elf" cümlesiyle tamamlanır.

⁸ Dursun Boztosun, *Kastamonulu Şâzî'nin Dâstân-ı Maktel-i Hüseyin'i (28b-54a) (Metin-İndeks)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul 1973.

⁹ Yaşar Türkay, *Kastamonulu Şâzî'nin Maktel-i Hüseyin'i (1b-28a)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul 1974.

¹⁰ Nurcan Öznal Güder, *Kastamonulu Şâzî Maktel-i Hüseyin (İnceleme-Metin-Sözlük-Adlar Dizini)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1997.

¹¹ İbrahim Boğalı, *Maktel-i Âl-i Resûl Lamîî Çelebi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul 1971.

¹² Harun Arslan, *Lamîî Çelebi Kitâb-ı Maktel-i Âl-i Resûl (Giriş-Metin-Sözlük-İnceleme-Adlar Dizini)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2001.

2.2. Eserin Konusu

Maktellerin ortak konusu olan Kerbelâ olayı, 10 Muharrem 61/10 Ekim 680'de Bağdat'ın yaklaşık 100 km. güneybatısında bulunan Kerbelâ denilen yerde gerçekleşir. 24/644 yılında halife seçilen Osman b. Affan'ın akrabalarını önemli mevkilere getirmesi, onların da Arap olmayanları küçümsemeleri, Kerbelâ olayından önceki huzursuzluğun sebepleri arasında gösterilebilir. Hz. Osman aleyhine oluşan bir grup, Mısır, Kûfe ve Basra vilayetlerinden gelenlerin katılmasıyla genişler ve bu hareket, 18 Zilhicce 35/17 Haziran 656'da halifenin öldürülmesiyle neticelenerek yeni anlaşmazlıkları da beraberinde getirir.¹³

Hz. Osman'ın şehadetinden sonra Hz. Ali halife seçilir ancak Şam valisi ve Hz. Osman'ın yeğeni Muâviye, Hz. Ali'ye biat etmez. Hz. Ali kendisine biat etmeyen Hz. Âişe ve daha sonra ona katılan Talha ve Zübeyr'i itaate davet için Basra üzerine yürür ve Cemel Vak'ası olarak bilinen bu savaşta Hz. Ali galip gelir. Fakat Muâviye biat etmemekte direnir ve Muharrem 37/Haziran 657'de Müslümanlar Siffin'de savaşa tutuşurlar. Savaşta Hz. Ali galip gelirken, Muâviye askerlerine büyük Şam mushafını beş mızrağın ucuna bağlatarak taşıtır ve savaşı bırakalım Allah'ın kitabı aramızda hakem olsun diye bağırlar. Bunun üzerine hakem kararına başvurulur (13 veya 17 Safer 37/31 Temmuz veya 4 Ağustos 657). Tarihe Hakem olayı olarak geçen bu olayda Hz. Ali halifelikten azledilerek yerine Muâviye halife ilan edilir.¹⁴

Hz. Ali'nin 17 Ramazan 40/24 Ocak 661'de öldürülmesinden sonra büyük oğlu Hasan Kûfe'de halife ilan edilir. Ancak Şam ve Mısır vilayetlerinin biat etmiş olduğu Muâviye, Hz. Hasan'ın üzerine yürür, Hz. Hasan, karşı koyacak gücü olmadığı için halifelikten vazgeçer ve kenara çekilir.¹⁵

Muâviye ölmeden önce kendi yerine oğlu Yezid'i halife tayin edip ona biat edilmesini isteyince aralarında Hz. Hüseyin'in de bulunduğu bir grup Yezid'in fâsıklığını ileri sürerek biata yanaşmaz. 61/680'de babasının ölümü üzerine hilafet makamına gelen Yezid, Medine valisi Velid b. Utbe'den ne yapıp edip Hz. Hüseyin ve diğerlerinden biat almasını ister. Velid, henüz Muâviye'nin ölüm haberi duyulmadan Hz. Hüseyin ile Abdullah b. Zübeyr'i yanına çağırır. Fakat onlar Muaviye'nin ölüm haberi duyulmadan biatlarının

alınmak istediğini anlarlar ve Abdullah b. Zübeyr Mekke'ye kaçar, Hz. Hüseyin ise bir gün müddet ister.¹⁶

O gecenin sabahı Hz. Hüseyin Mekke'ye doğru yola çıkar ve yaklaşık dört ay Mekke'de kalır. Kûfe halkı, Hz. Hüseyin'in Mekke'ye geldiğini ve Yezid'e biat etmediğini duyunca, Süleyman b. Surad-i Huzaî'nin evinde toplanarak Hz. Hüseyin'e ilk mektubu göndererek, onu Kûfe'ye davet ederler. Nihayet bir gün bu mektupların sayısı on iki bine çıkar. Bunun üzerine Hz. Hüseyin, amcasının oğlu Müslim b. Akil'i Kûfe halkının gerçek amaçlarının ne olduğunu öğrenmek üzere oraya gönderir. Müslim b. Akil şehre ulaşınca yaklaşık otuz bin kişiden biat alır ve bu haberi Hz. Hüseyin'e ulaştırır. Olanları öğrenen Yezid, Ubeydullah b. Ziyad'ı Kûfe'ye vali tayin ederek Müslim b. Akil'i öldürtür.¹⁷

Kûfe'de olanları bilmeyen Hz. Hüseyin, ailesiyle birlikte yola çıkar. Onun gidişini engellemek isteyenler olsa da Hz. Hüseyin'i kararından vazgeçiremezler. Ancak Sa'lebiyye yakınlarında iki yolcuyla karşılaşır ve gerçeği öğrenince geri dönmek ister, fakat bu defa da Müslim b. Akil'in akrabaları bu fikre sıcak bakmazlar.

Hz. Hüseyin ve yanındakiler, Ubeydullah b. Ziyad'ın emriyle yola çıkmış olan Hürr b. Yezid komutasındaki orduyla karşılaşır. Hürr, Ubeydullah'tan Hz. Hüseyin ve yanındakileri susuz ve çorak bir yere götürme emrini alır. Bunun üzerine Kerbelâ'da konaklarlar. Ubeydullah'ın vaat ettiği Rey eyaleti valiliğine karşılık Ebû-Vakkas oğlu Sa'd'ın oğlu Ömer, otuz bin kişiyle birlikte Kerbelâ'ya yürür.

Ubeydullah'ın emriyle beş yüz atlı Fırat'ın muhafazasına memur edilerek, Hz. Hüseyin ve yanındakiler susuz bırakılır.

Ubeydullah, Hz. Hüseyin'i Yezid'e biat ettirmek, bunu kabul etmediği takdirde onunla savaşır başını kendisine getirmek üzere, Şemir'i Kerbelâ'ya gönderir. Hz. Hüseyin'in biat etmediği haberi Ubeydullah'a ulaşınca, Ubeydullah, Kûfe'deki bir çok kişiyi, çeşitli şekillerde ikna ederek Şemir'e destek olmak üzere Kerbelâ'ya yollar.

¹³ Şeyma Güngör, *Hadikatü's Sü'eda*, s. XV.

¹⁴ İrfan Aycan, "Muaviye b. Ebû Süfyan", *DİA*, C. XXX, 2005, s. 333.

¹⁵ Şeyma Güngör, *Hadikatü's Sü'eda*, s. XVII.

¹⁶ Ethem Ruhi Fırlı, "Hüseyin", *DİA*, Fasikül 119, 1998, s.519.

¹⁷ Dünya Ehl-i Beyt Kurultayı Çev. Vahdettin İnce, *Hidayet Önderleri İmam Hüseyin*, İstanbul, Kevser Yayınları, 2006, s. 197.

Hız. Hüseyin bir gün mühlet ister ve o geceyi ibadetle geçirir. Ertesi gün savaş hazırlıklarını tamamladıktan sonra atına binerek Ömer b. Sa'd'ın ordusuna yaklaşır ve burada bir konuşma yapar. Bu konuşmadan çok etkilenen Hürr b. Yezid daha önce yapmış olduklarından pişmanlık duyarak, Hız. Hüseyin'in tarafına geçer.

Ömer b. Sa'd'ın attığı ilk okla savaş başlar. Hız. Hüseyin taraftarları sırayla savaş meydanına çıkarak kahramanca savaşır ve şehit edilirler. Daha sonra Hız. Hüseyin savaş meydanına çıkar ve cesurca savaşır. Tek tek onunla savaşamayacaklarını anlayınca hep birlikte hücum ederler ve Sinan b. Enes b. Amrû'n-Nehaî'nin mızrağıyla Hız. Hüseyin şehit edilir.

2.3. Eserin Özeti

Eserde olayın anlatılışını şu şekilde özetleyebiliriz: Üçüncü mecliste (3b/5) Kerbelâ olayından sonra gelişen olayların anlatımı bitirilerek, Kerbelâ olayından önceki zamana dönülür ve olaylar zaman sırasına uygun olarak anlatılmaya devam edilir. Hız. Hüseyin ve yanındakiler Mekke'den Kûfe'ye doğru yola çıkarlar, yolda Zâhid Hasan adlı Kûfe'den dönen bir yolcudan Müslim b. Akîl'in öldürüldüğünü öğrenirler. Bu habere rağmen, Müslim b. Akîl'in akrabaları dönmek istemediği için yola devam ederler. Kerbelâ yakınlarına ulaşarak, suya yakın olduğu için Fırat ırmağı kenarında konaklarlar. Burada Hürr'ün komutasındaki ordu ile karşılaşır ve Kâsım, Hürr'ün yanına durumu öğrenmek üzere gönderilir. Hürr Kasım'a, Hız. Hüseyin'e bildirilmek üzere, burada kalmalarını başka yere gitmelerine izin vermeyeceklerini söyler. Bu arada Ubeydullah tarafından Ömer b. Sa'd, Hız. Hüseyin'in Yezid'e biat etmesini istemek, kabul etmez ise de başını almak üzere Kerbelâ'ya gönderilir. Ubeydullah'ın biat daveti üzerine Hız. Hüseyin Medine'ye geri dönmek ister. Bu haberi duyan Ubeydullah kaygılanarak Şemir b. Zilcevşen'i büyük bir orduyla Kerbelâ'ya gönderir ve su yolunun tutularak Hız. Hüseyin ve yanındakilere su verilmemesini söyler. Hariciler tarafından atılan oklarla savaş başlar. Abdullah b. Müslim, Züheyr, Hürr, Abdullah b. Dücane, Muhammed b. Mikdâd'ın da aralarında bulunduğu yirmi sünni, onların ardından da sırasıyla Kasım b. Hasan, Abbas b. Ali ve Hız. Hüseyin'in büyük oğlu Ali Ekber hariciler tarafından şehit edilir ve savaş meydanında Hız. Hüseyin taraftarlarından kimse kalmaz. Hız. Hüseyin Ali Asgar'ı kucağına alarak meydana çıkar ve bir içim su verin der, o sırada atılan bir ok çocuğun ağzına değer ve ensesinden çıkarak Ali Asgar'ı kan içinde bırakır. Daha sonra Hız. Hüseyin savaş meydanına çıkarak cesurca savaşır

ve yaralanır. Ömer b. Ziyad'ın emriyle askerler Hız. Hüseyin'i kuşatmak üzere dörde bölünür, Hız. Hüseyin elli beş bin haricinin arasında kalarak, yetmiş üç yerinden yaralanır ve Şemir b. Zilcevşen Hız. Hüseyin'in son isteği olan bir yudum suyu da vermeyerek onu susuz şehit eder.

Hız. Hüseyin'in ölümünden sonra hariciler, ailesinin kaldığı çadıra girerek yağmalamaya başlarlar. Kadınların giysilerini, takılarını ellerinden alır, onları açıkta bırakarak acınacak bir şekilde Kûfe şehrine doğru yola çıkarırlar. Hız. Hüseyin'in ve diğer şehitlerin başları süngüleme dikilmiş, ehl-i beyt hanımları yalın ayak, baş açık develere bindirilmiş olarak Kûfe şehrine girerler. Ubeydullah, huzuruna götürülen başların ve esirlerin Yezid'e iletilmesini ister, bunun üzerine Şam'a doğru yola çıkarlar. Şam'a ulaşınca Hız. Hüseyin'in başı ve kadınlar Yezid'in huzuruna götürülür. Yezid, Hız. Hüseyin'in oğlu Zeyne'l-Âbidîn'i öldürmek ister ancak Hız. Ali'nin kızı Ümmü Gülsüm izin vermez. Vicdanını rahatlatmak isteyen Yezid, ne derseniz onu vereceğim der bunun üzerine Zeyne'l-Âbidîn sadece bir hutbe okumak istediğini söyler. Zeyne'l-Âbidîn'in hutbesinden sonra şehirde bir huzursuzluk başlar. Halk, Yezid'in sarayını yakmayı düşünür. Yezid ne yapacağı konusunda Mervân'ın fikrini sorar. Mervân bırak gitsinler yoksa tacın, tahtın elinden gider der. Yezid de Mervân'ın sözünü tutarak gitmelerine izin verir. Ehl-i beytten geriye kalanlar, Medine'ye ulaşarak ömürlerini burada geçirirler.

2.4. Eserde Konunun İşlenişi

Eserde, Hız. Hüseyin'in intikamının alınmasıyla, yani Kerbelâ olayından sonra gelişen olayların anlatılmasıyla başlanması, olayın sonuna eserin başında yer verilmesi, modern anlatıda görülen bir özellik olarak karşımıza çıkar. Bunun yanında, eserin 38. varlığında (38a/13-38b/6), Kerbelâ'daki savaş betimlenirken araya girilerek, Cebrâil'in, Hız. Muhammed'e kızıl toprakla dolu bir şişe getirip, Hüseyin'in şehit edileceğini haber verdiği olay anlatılarak geriye dönüş tekniği kullanılır.

Eserde gerçek üstü olaylara sıkça rastlanır. Genellikle rivayetlerden oluşan bu tür olayların diğer maktelerde de benzer şekillerde anlatıldığını görüyoruz. Bunlara örnek verecek olursak; Hürr'ün savaş meydanına çıktığında yetmiş iki kişiyi öldürmesi (19a/10); Hız. Muhammed'in Ümmi Seleme'ye verdiği şişedeki toprağın Hız. Hüseyin şehit edilince kana dönmesi (38b/7); Hız. Hüseyin'in şehit edildikten sonra, onun elbiselerini çıkarmak isteyen bir

devecinin ellerini tutması, bunun üzerine devecinin onun ellerini kesmesi ve daha sonra Hz. Hızır, Hz. Adem, Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin sırayla Hz. Hüseyin'i ziyaret etmeleri ve deveciye yüzün domuz yüzüne dönsün diye beddua ettikten sonra devecinin yüzünün domuz yüzüne dönmesi (45b/11-48a/2); Hz. Hüseyin ve diğer şehitlerin Kerbelâ meydanında gömülmeden kırk gün bekledikleri süre içerisinde, her gece nur inmesi ve her sabah aslanların onları koruması (48a/11-48a/12); Hz. Hüseyin'in Yezid'e götürülmek üzere gövdesinden ayrılmış olan başını, Hz. Hatice, Hz. Fatıma ve Hz. Meryem'in ziyaret ederek ağlaşmaları (48b/11-49a/9). Şairle okuyucu arasında bir şifre gibi yer alan bu mistik olaylar, metni dikeyleştiren ve anlatım dünyasını derinleştiren unsurlar olarak maktelde yer alır. Nakledilen bu olayların çoğunda ortak karakter Hz. Hüseyin olup, onun yüceltilmesi esas alınarak, yazıyla tam ifade edilemeyecek olan okuyucunun duygu dünyasında yaratılarak metin zenginleştirilir.

Âşıkî, eserini büyük bir coşkuyla ve sanat kaygısı gütmekten ve duygularının tesiri altında kaleme almış olacak ki eserde Yezid ve taraftarlarına okunan lanet bir leitmotiv olarak yer alır.

Eserini sade bir dille yazan şair, ağırlıklı olarak Türkçe kelimeler kullanmış olup, metinde yer alan Türkçe kelime sayısı 944, Arapça kökenli kelime sayısı 856, Farsça kökenli kelime sayısı ise 293'tür.¹⁸ Bu sayılar kelimelerin tekrar sayısını içermemektedir.

Âşıkî'nin Maktel-i Hüseyin'i üzerine tarafımızdan yapılmış olan doktora tezi çalışmasına dayanarak; eserde kullanılan dilin, Eski Anadolu Türkçesi döneminin sonları ile Osmanlı Türkçesine geçiş dönemi özellikleri gösterdiğini, metinde kullanım sıklığı bakımından dudak uyumunun ve yuvarlaklaşma eğiliminin görüldüğünü, yuvarlak ünlülerin yanında yavaş yavaş düz ünlülerin de kullanılmaya başlandığını söyleyebiliriz.

Eserin birçok beytinde vezin hataları yapılmış ve metinde bazı kelime ve tamlamalar yanlış yazılmıştır.

2.5. Eserin Şairi

Yukarıda kısaca tanıtmaya çalıştığımız Âşıkî'nin Maktel-i Hüseyin'inin Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'ndeki kayıtlarında yazarı Sâfi olarak geçer. Kanaatimizce bu kayıt yanlış olup, eserin sonunda Sâfi'nin Hüseyin redifli kasidesinin yer almasından kaynaklanır.

Sâfi mahlasıyla şiirler yazan Cezerî Kasım Paşa'nın divanında yer alan bu kasidenin; Mersiye-i Sâfi adıyla Ziyâretnâme-i Seyyid-i Şühedâ¹⁹ isimli eserde, Hz. Hüseyin adına yazılmış bir hutbede²⁰ ve Cezerî Kasım Paşa'nın şiirlerinin bulunduğu bir mecmuada²¹ yer alması, bilinip, sevilen bir şiir olduğunu gösterir. Hadikatü's-Sü'eda'yla başlayan maktellerin sonuna şiir ekleme geleneğinin de etkisiyle bu kaside, eserin sonuna eklenmiş olabilir.

Cezerî Kasım Paşa'nın, iyi bir eğitim aldığı, devletin önemli kademelerinde görev yaptığı ve hayır sahibi bir zat olduğu konusunda kaynaklar birleşmektedir.²² Cezerî Kasım Paşa'nın aldığı eğitime ve şiirlerine bakarak; aruza hâkim, şiirlerle atasözü ve deyimler söyleme (irsâl-ı mesel) ekolünün başlatıcısı, sade, lirik bir Türkçe ve aruz vezni ile şiirler söyleyen başarılı bir şair olduğunu söyleyebiliriz.

Maktelin sonunda yer alan Sâfi'nin Hüseyin redifli kasidesinde, Sâfi divanındaki aynı kasideden farklı olarak vezin ve söyleyiş hataları bulunduğunu görüyoruz.

Bütün bunlar eserin Cezerî Kasım Paşa gibi güçlü bir şair tarafından kaleme alınmadığını düşündürülebilir.

Cezerî Kasım Paşa'nın bilinen tek eserinin divânı²³ (henüz basılmamıştır²⁴) olması ve başka eseri olup olmadığı hakkında kaynaklarda herhangi bir bilginin mevcut olmaması da, bu Maktel-i Hüseyin'in Sâfi'ye ait olmadığını destekler.

¹⁹ *Sâfi Mersiye-i İmâm Hüseyin*, Millî Kütüphane A 2191, Ankara.

²⁰ *Sâfi Mersiye*, Millî Kütüphane A 2488, Ankara.

²¹ *Seçme Şiirler Mecmuası*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi 3563/15.

²² Günay Kut, *Heşt Behişt-Sehi Beg Tezkiresi*, İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin, Harvard Üniversitesi Basımevi, 1978, s. 118; Beyânî Mustafa Bin Carullah, *Tezkiretü's-Şuarâ*, Hazırlayan: İbrahim Kutluk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s. 53; Aşık Çelebi, *Meşâirü's-Şu'ara*, İnceleme-Tenkitli Metin, Hazırlayan: Filiz Kılıç, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Basılmamış Doktora Tezi), 1994, s. 701.

²³ İsmail Erünsal, "Kasım Paşa, Cezerî", *DİA*, C. XXIV, 2001, s.545-546.

²⁴ *Sâfi Divânı*, İsmail Erünsal özel kitaplığı.

¹⁸ Özlem Demirel, *Âşıkî'nin Maktel-i Hüseyin'i Üzerine Dil İncelemesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2007, s. 780.

Ayrıca maktelde, Âşıkî mahlaslı altı gazelin olayın anlatımına paralel olarak yer alması, bu eseri Âşıkî'nin yazmış olduğunu gösterir. Eserin telif tarihine uygun olarak Âşıkî mahlasıyla şiir yazar tespit edebildiğimiz iki şair bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Âşık Paşazade'dir (1393?/1484?). Kültürlü bir aileden gelen ve ilk Osmanlı tarihi olarak bilinen Tevârih-i Âl-i Osmân'ın yazarı Âşık Paşazade eserinde, maktel türünde bir eser yazdığından hiç bahsetmemiştir.²⁵ Bunun yanında yazarın Tevârih-i Âl-i Osmân'da yer alan şiirleri arasında, metnimizdeki gazellere benzer şiirlere rastlanmamaktadır. Daha sonra değineceğimiz eserin dil özellikleri de bu Maktel-i Hüseyin'in müellifi Âşıkî ile Âşık Paşazade'nin aynı kişi olması ihtimalini zayıflatır.

İkinci Âşıkî hakkında ise, elimizde çok az bilgi mevcuttur. Âşıkî'den sadece Kaf-zade Fâizî (ölm.1030/1620) ve Riyazî Mehmed (ölm.1054/1644) tezkirelerinde bahsetmişlerdir. Kaf-zade Fâizî'nin Zübdetü'l-Eş'ar'ında Âşıkî'ye ait olduğu söylenen üç beyitlik bir şiir mevcuttur. Bu şiirin ilk beyiti, Riyazî'nin tezkiresinde geçen beyitin aynısıdır. Riyazî Mehmed'in Riyazü's-Şuara'sında: "Namı İbrahim'dür. Kuzat-ı sütude-sıfatdandır. Bu beyt anundur: *Dıldür bilen hayalüni didem neden bilür / Bilmez efendi çok yaşayan çok gezen bilür*"²⁶ denilerek şâir hakkında çok az bilgi verilir.

Bu kadar az bilgiyle, bu iki tezkirede bahsedilen Âşıkî ile söz konusu Maktel-i Hüseyin'i yazan Âşıkî'nin aynı kişi olduğunu söylemek mümkün gözüküyor.

Bunun yanında eserin 1160/1747 yılında yazılmış olup, eserin müellifinin Âşıkî'nin gazellerini sonradan eserine eklemiş olabileceği ihtimali de akla gelebilir, ancak bu noktada eserin dil özellikleri ve bu gazellerin olayı anlatan kişinin ağzından yazıldığını gösteren ipuçları imdadımıza yetişir. Âşıkî mahlaslı bu gazeller genellikle maktelde anlatılan olayların devamı niteliğinde olup, bazen de kaçıncı meclise gelindiği haber verir. Mesela ilk kasidede şair üçüncü meclise ulaştığını söyler:

Benüm bu şimdiki derdim Hüseyinüñ derdini gördüm

Üçüncü meclise irdüm didüm derd-ile iy Hallâk 3b/5

Âşıkî derd odına sen yanar gör ışk-ıla her dem

Firâk agusına dermân bu dertdür ışk-ıla tiryâk 3b/8

Âşıkî mahlaslı son gazel ise, Zeyne'l Abidin'in okuduğu hutbe ve Yezid'e seslenişi şeklindedir:

Muhammed'den ne güç gördüñ anuñ evlâdını karduñ

Ki uryân ehlini sürdüñ saña şimden girü lanet 69b/4

Âşıkî ışk olan baydur ashâb ı âli râydur

Ol Zeyne'l-Âbidîn eydür saña şimden girü lanet 69b/7

Ayrıca Âşıkî'nin bir başkasının makteline kendi yorumunu ve şiirlerini dahil ederek esere istinsah eden bir müstensih olması ihtimali de vardır. Âşıkî'nin maktelinin Şâzî'ninkiyle birçok bakımdan benzerlik göstermesi, bu iki şairin aynı kaynaktan beslenmiş olabileceği ihtimalini de akla getirmektedir. Ancak bu ihtimallerin kesinlik kazanması için Arap ve Fars edebiyatları da dahil olmak üzere bütün Maktel-i Hüseyin nüshalarının ayrıntılı bir şekilde ve bütün açılarıyla, dil, vezin, içerik, üslup, dönem tetkik edilmesi gerekmektedir.

Bütün bunlara dayanarak kesin olarak söyleyebileceğimiz tek şey, eserin müellifinin veya müstensihinin Sâfi olmadığıdır.

2.6. Sonuç

Edebiyatımızda önemli bir yeri olan Maktel-i Hüseyinlerin, incelenmesi ve tanıtımı içerdikleri malzemenin dolayısıyla özellikle dil ve halk bilimi çalışmaları açısından kıymetlidir. Âşıkî'nin Maktel-i Hüseyin'inin de, şairin kullandığı dil, üslup ve konuyu işleyiş metodu bakımından diğer makteller içerisinde önemli bir yeri vardır. Ele alınan konunun trajikliği yanında, şairin üslubundaki doğallık ve içtenlik eserin coşku ve etkileyciliğini artırır.

Eserin bizim açımızdan en büyük önemi ise konuşma dilinin özelliklerini yansıtmasıdır.

Bu çalışma, üzerinde tarafımızdan doktora tezi olarak dil çalışması yapılmış olan, daha önce şiirlerine ve kendisiyle ilgili herhangi bir bilgiye hiçbir

²⁵ Âşık Paşazade, *Osmanoğullarının Tarihi*, Haz. Kemal Yavuz, M. A. Yekta Saraç, İstanbul, Koç Kitaplığı, İstanbul, 2003.

²⁶ Namık Açıkgöz, "Riyazü's-Şu'ara, Riyazi Muhammed Efendi, (Metin-Dizin)", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 1982, s. 154.

verde rastlamadığımız Âşıkî ve onun maktelinin, tanıtılması açısından önemlidir.

KAYNAKLAR

- AÇIKGÖZ, Namık, *Riyazü's-Şu'ara Riyazi Muhammed Efendi (Metin-Dizin)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1982.
- ARSLAN, Harun, *Lâmi'î Çelebi Kitâb-ı Maktel-i Âl-i Resûl (Giriş-Metin-Sözlük-İnceleme-Adlar Dizini)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2001.
- Âşık Çelebi, *Meşâirü's-Şu'ara İnceleme-Tenkitli Metin*, Hazırlayan: Filiz Kılıç, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1994.
- Âşık Paşazade, *Osmanoğullarının Tarihi*, Haz. Kemal Yavuz, M. A. Yekta Saraç, Koç Kitaplığı, İstanbul, 2003.
- Aycan, İrfan, "Muaviye b. Ebû Süfyân", *DİA*, C. XXX, 2005.
- Beyânî Mustafa Bin Carullah, *Tezkiretü's-Şuarâ*, Hazırlayan: İbrahim Kutluk, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997, s. 53;
- BOĞALI, İbrahim, *Maktel-i Âl-i Resûl Lâmi'î Çelebi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul 1971.
- BOZTOSUN, Dursun, *Kastamonulu Şâzî'nin Dâsitân-ı Maktel-i Hüseyin'i (28b-54a) (Metin-İndeks)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul 1973.
- DEMİREL, Özlem, *Âşıkî'nin Maktel-i Hüseyin'i Üzerine Dil İncelemesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2007.
- ERÜNSAL, İsmail, "Kasım Paşa, Cezerî", *DİA*, C. XXIV, 2001.
- FİĞLALİ, Ethem Ruhi, "Hüseyin", *DİA*, Fasikül 119, 1998.
- Dünya Ehl-i Beyt Kurultayı Çev. Vahdettin İnce, *Hidayet Önderleri İmam Hüseyin*, Kevser Yayınları, İstanbul, 2006.
- GÜNGÖR, Şeyma, *Hadikatü's Sü'eda*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.
- GÜNGÖR, Şeyma, "Maktel-i Hüseyin", *DİA*, C. XXVII, İstanbul 2001.
- GÜNGÖR TAŞÇIOĞLU, Şeyma, *Fuzûlî'nin Hadikatü's-Sü'eda'sı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Doktora Tezi, İstanbul 1985.
- KARAHAN, Abdulkadir, *Anadolu Türk Edebiyatında Maktel-i Hüseyinler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul 1934.

- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, "Fuzûlî", *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1964, C. IV.
- KUT, Günay, *Heşt Behişt-Selî Beg Tezkiresi*, İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin, Harvard Üniversitesi Basımevi, 1978.
- ÖZNAL GÜDER, Nurcan, *Kastamonulu Şâzî Maktel-i Hüseyin (İnceleme-Metin-Sözlük-Adlar Dizini)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1997.
- Sâfi Divânı*, İsmail Erünsal özel kitaplığı.
- Sâfi Mersiye-i İmâm Hüseyin*, Millî Kütüphane A 2191, Ankara.
- Sâfi Mersiye*, Millî Kütüphane A 2488, Ankara.
- Seçme Şiirler Mecmuası*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi 3563/15.
- TÜRKAY, Yaşar, *Kastamonulu Şâzî'nin Maktel-i Hüseyin'i (1b-28a)*, İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul 1974.

DİVAN ŞİİRİNDE “ŞARAP” METAFORLARI

Muhammet Nur DOĞAN*

Özet

Divan şiiri gerçek hayatta karşılaşılan ve ruh dünyasında yaşatılan her türlü hadise, kavram ve kelimenin en geniş manasıyla “eşya”ya, Türkçe başta olmak üzere üç zengin dilin imkânlarından en mahirane şekilde yararlanmak suretiyle çok zekice ve estetik açılımlar kazandırmış bir edebiyat geleneğidir. Bu şiir geleneğinde, estetik boyutu öne alarak az sözle çok mana elde edebilmek ve mecaz, tevriye, kinaye gibi sanatlar yardımıyla bir kelimeye geniş çağrışımlar yüklemek esastır. Klâsik Türk şiirinin birçok diğer kelime ve kavramı gibi “şarap” ve zamanla oluşan “şarap literatürü” de şairlerin üzerinde çokça mana oyunları yaptığı orijinal sahalardan birisidir. Bu yazı klâsik şairlerimizin elinde bir metafor ve sembol özelliği kazanan şarabın divan ve mesnevilerde ele alınışını söz konusu edecektir.

Anahtar Kelimeler: Klâsik Türk Şiiri, şarap, şarap metaforu.

Abstract

The Ottoman Poetry is a literary tradition that, by the means of three rich languages, one of which is Turkish, has - in an aesthetic and intelligent manner - shaped and expanded every kind of events of proper life and the ones developed in the soul. In the tradition mentioned here, it is essential to get many significances by few words and also to attribute to the word vast connotations and interpretations via the literary tools such as metaphor, allusion etc. Likewise the many words and concepts of the Ottoman Poetry, the concept of ‘wine’ and ‘wine literature’ became into being by passage of time is one of the original fields on which the poets have made word plays. This paper will discuss how the wine as a metaphor and symbol has been considered in the collections and *mesnevis*, a particular genre of literature.

Key Words: The Ottoman Poetry, wine, the metaphor of wine.

---

* Prof. Dr, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.